

Rola Niemiec i Kanclerza Helmuta Kohla w przyjęciu Polski do Unii Europejskiej

Maciej Musiał

1 lipca 1994 roku Republika Federalna Niemiec, prowadzona przez kanclerza Helmuta Kohla, objęła przewodnictwo w Radzie Unii Europejskiej. W dokumencie poświęconym okresowi ich przodowania ważnym, albowiem drugim punktem, na liście celów do zrealizowania, było rozszerzenie Wspólnoty o państwa środkowoeuropejskie¹. Priorytet nad tym dla Niemców miała jedynie, co nie może dziwić, walka z bezrobociem, recesją i zachowaniem przywilejów socjalnych. Po gospodarczym krachu i upadku Związku Radzieckiego sytuacja ekonomiczna naszych zachodnich sąsiadów, jak wielu krajów kontynentu, była bowiem niełatwa². Niemiecki kanclerz miał już doświadczenia z rozszerzaniem zachodnich wpływów na wschód. 3 października 1990 udało mu się bowiem doprowadzić do zjednoczenia Niemiec. RFN pod jego rządami dokonało tego za przyzwoleniem mocarstw (w tym przede wszystkim ZSRR) oraz sąsiadów w sposób pokojowy nie destabilizując porządku europejskiego³. Po wydaniu dokumentu z 1 lipca 1994 roku wiadomym było, że Niemcy będą mieli do odegrania również wielką rolę w Unii w dalszym jej rozszerzaniu. Jak więc wyglądało historycznie wejście Polski do Wspólnoty Europejskiej? Jaka była w tym rola Niemiec? I dlaczego ten kraj zaangażował się w przyjęcie krajów Europy Środkowej do Unii? Odpowiedzi na te pytania postaram się nakreślić w tej pracy.

Jednym z symboli nowego politycznego otwarcia w Europie był upadek Żelaznej Kurtyny. Jesień Ludów 1989, która rozpoczęła się w Polsce w lecie pierwszymi wolnymi wyborami poskutkowała wyborem na premiera kraju Tadeusza Mazowieckiego. Polityka, którego nie cechowały antyniemieckie poglądy, a wręcz otwartość na współpracę⁴. Ważną postacią jego gabinetu został Leszek Balcerowicz, który miał przygotować transformację systemu gospodarczego kraju⁵. W listopadzie rzeczonego roku 1989, gdy upadał Mur Berliński, w Warszawie z wizytą przebywał kanclerz Helmut Kohl, który miał rządowi

¹ B. Koszel, *Rola Niemiec w procesie integracji Polski ze WE/UE*, <https://www.iz.poznan.pl/plik,pobierz,507,6dfa77380d00017468169d64b2789db0/f-a.html>, s.1 [dostęp 13.10.2024]

² P. Kowalewski, *Jak Niemcy wymyślili euro*, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/bez-kategorii/rotator/jak-niemcy-wymyslili-euro/> [dostęp: 14.11.2024]

³ J. Kiewierska, *Helmut Kohl- architekt zjednoczeni i przyjaciel Polski*, <https://www.iz.poznan.pl/plik,pobierz,1909,30dd5a5e02b48d835881cd42b7afc660/313.pdf> s.1-2 [dostęp: 14.11.2024]

⁴ Ibidem, s. 3 [dostęp: 15.11.2024]

⁵ Dudek o historii, *Plan Balcerowicza*, <https://www.youtube.com/watch?v=WbHuQUGqevQ> [dostęp 15.11.2024]

polskiemu pomóc w dokonywaniu zmiany systemu. Gdy dowiedział się on o wydarzeniach w swoim kraju natychmiast wrócił do niego, by zareagować odpowiednio na sytuację, ale po krótkiej kilkudziesięciogodzinowej przerwie wrócił do stolicy Polski na dalsze rozmowy. Europa otwierała się więc na nowe. System komunistyczny upadał na oczach obywateli wszystkich państw Europy. Wyjazd Kohla do Warszawy zaowocował przełomowym zbliżeniem Polski i Niemiec, i szeregiem umów⁶. Do historii przeszło z tego okresu zdjęcie Mazowieckiego z chadeckim kanclerzem na Mszy Pojednania w Krzyżowej. Rzeczpospolita zyskała więc silnego ambasadora swoich spraw we Wspólnotach Europejskich, który już raz wykazał się ogromną sprawczością i umiejętnościami dyplomatycznymi jednocząc Niemcy czym naruszył status imperialny Moskwy za jej przyzwoleniem (pomogła intratna pożyczka upadającemu gospodarczo kolosowi⁷).

Zjednoczenie Niemiec okazało się jednak procesem niezwykle kosztownym finansowo. Napoleon Bonaparte powiedział kiedyś: “do prowadzenia wojny potrzeba trzech rzeczy: pieniędzy, pieniędzy i pieniędzy”, a Carl von Clausewitz na temat wojny twierdził, że jest ona przedłużeniem polityki innymi środkami. Parafrazując więc słynnego cesarza Francuzów przez kontekst słów pruskiego generała można stwierdzić, że do uprawiania polityki także niezbędne są ogromne nakłady pieniężne. RFN, które w latach osiemdziesiątych regularnie notowało nadwyżki finansowe po politycznym wchłonięciu NRD natychmiastowo zanotowało deficyty. Ostrzegał przed tym bank centralny Niemiec-Bundesbank, ale kanclerz nie słuchał. Zjednoczenie poskutkowało, więc zmianą rentowności obligacji skarbowych i wzrostem inflacji spowodowanym dodrukiem pieniądza na wsparcie dla terenów byłego NRD⁸. Ogromnym problemem stało się także bezrobocie szalejące na nowo przyłączonych terenach. Unia walutowa jeszcze sprzed zjednoczenia, z lipca 1990 roku, która traktowała markę wschodnią i zachodnią w stosunku wymieniałości 1:1 poskutkowała tym, że przez prawie 30 lat wszyscy pracujący Niemcy musieli płacić podatek solidarnościowy, by sfinansować koszty tego przedsięwzięcia⁹. Oto jak kuriozalnie potrafią na siebie działać polityka i gospodarka. Bundesbank by ratować sytuację podnosił więc stopy procentowe co skutkowało odpływem kapitału zagranicznego z Niemiec. Dlatego w

⁶ J. Kiewierska, *Helmut Kohl- architekt zjednoczeni i przyjaciel Polski*, <https://www.iz.poznan.pl/plik,pobierz,1909,30dd5a5e02b48d835881cd42b7afc660/313.pdf>, s.1-2 [dostęp: 14.11.2024]

⁷ Ibidem, s. 1 [dostęp: 14.11.2024]

⁸ P. Kowalewski, *Jak Niemcy wymyślili euro*, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/bez-kategorii/rotator/jak-niemcy-wymyslili-euro/> [dostęp: 14.11.2024]

⁹ Ibidem

dokumencie z 1 lipca 1994 roku, od którego rozpoczął się cały tekst, priorytetem była walka z recesją i bezrobociem.

W Polsce, z tego okresu, do historii przeszły słynne słowa Joanny Szczepkowskiej w Dzienniku Telewizyjnym: “Proszę Państwa, 4 czerwca 1989 roku skończył się w Polsce komunizm.”¹⁰ W analogicznym do niemieckich problemów finansowych okresie w naszym kraju rozpoczęła się transformacja gospodarcza. Przez pryzmat wielu lat przez część ekonomistów oceniana jako udany skok dla gospodarki. Gdy dziś patrzymy na PKB per capita to zauważamy, że przez 35 lat zrosło o 209%, a polski eksport zanotował ponad trzydziestokrotny wzrost¹¹. Wielu ekonomistów zarzuca jednak także słusznie tym zmianom, że nie udało się skutecznie zreformować systemu emerytalnego, a nierówności społeczne powiększyły się¹². Polska gospodarka musiała najpierw przejść na początku lat dziewięćdziesiątych kryzys związany z reformami Balcerowicza, ale w rzeczonym 1994 roku widać już było bardzo pozytywne symptomy rozwojowe. Operacja na żywym organizmie okazała się udana. Ważne z perspektywy polsko-niemieckich relacji był traktaty z 14 listopada 1990 roku, w którym nasi zachodni sąsiedzi uznali istniejący przebieg granic oraz z czerwca 1991 roku o dobry sąsiedztwie¹³. Umowy te otwierały Polsce powoli drogę w stronę struktur zachodnich, a także pokazywały w którym kierunku kraj ten chce podążać. Zbiega się to z wolnymi wyborami prezydenckimi i samorządowymi w 1990 i parlamentarnymi w roku następnym¹⁴. W tym czasie zaczyna być pisany także Traktat z Maastricht, który parafowany zostaje 7 lutego 1992 roku, a w życie wchodzi 1 listopada 1993¹⁵. Na mocy tego dokumentu powstaje Unia Europejska. Traktat ten wzmacniający więzi stowarzyszeniowe (przede wszystkim jednolity rynek i cztery fundamentalne swobody tej organizacji, czyli przepływu osób, towarów, usług i kapitału) jednocześnie jasno określał (i potwierdzał Traktaty Rzymskie) zbiór zasad, po wypełnieniu których można było do niej przystąpić¹⁶.

¹⁰ Polski Instytut Ekonomiczny, *Polska 1989-2019 Społeczeństwo, gospodarka, kultura*, https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2019/06/PIE-Polska_1989-2019.pdf s. 4 [dostęp: 15.11.2024]

¹¹ R. Kędzierski, *Wybory 4 czerwca. Ekonomista pokazał wykres. Robi wrażenie*, <https://www.money.pl/gospodarka/wybory-4-czerwca-ekonomista-pokazal-wykres-robi-wrazenie-7034854162586304a.html> [dostęp: 14.11.2024]

¹² Polski Instytut Ekonomiczny, *Polska 1989-2019 Społeczeństwo, gospodarka, kultura*, https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2019/06/PIE-Polska_1989-2019.pdf s. 4 [dostęp: 15.11.2024]

¹³ J. Kiewierska, *Helmut Kohl- architekt zjednoczeni i przyjaciel Polski*, <https://www.iz.poznan.pl/plik,pobierz,1909,30dd5a5e02b48d835881cd42b7afc660/313.pdf>, s.1-2 [dostęp: 14.11.2024]

¹⁴ Polski Instytut Ekonomiczny, *Polska 1989-2019 Społeczeństwo, gospodarka, kultura*, https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2019/06/PIE-Polska_1989-2019.pdf s. 4 [dostęp: 15.11.2024]

¹⁵ Unia Europejska, *Historia Unii Europejskiej 1990-1999*, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1990-99_pl [dostęp: 15.11.2024]

¹⁶ Ibidem

Członkiem Wspólnot zgodnie z ich założeniami mogło zostać państwo europejskie, demokratyczne, respektujące zasady pluralizmu politycznego, w gospodarce oparte na wolnym rynku i jego konkurencyjności. Polska, która dokonywała zmian w tym kierunku wydawała się więc naturalnym przyszłym partnerem. Dużą rolę odegrał w tym kanclerz Kohl, który państwa Unii zachęcał do rozszerzenia stowarzyszenia, a kraje Europy Środkowej do wejścia do niego.

Pochylmy się na chwilę nad tym czemu Niemcy stały się tak silnym ambasadorem Polski i całego regionu w partycypowaniu we Wspólnocie. Przemawiało za tym kilka różnych aspektów, ale najważniejszymi, oprócz imperatywu moralnego, wydają się korzyści gospodarcze i polityczne. Zaczniemy więc od kwestii moralnej. Niemcy czując się odpowiedzialnymi za wybuch wojny i jej skutki aktywnie uczestniczyły w procesie jednoczenia Europy. W latach osiemdziesiątych miały swój duży udział w procesie wcielania do Wspólnoty byłych dyktatur (upadły w tych krajach w latach 70¹⁷), czyli Hiszpanii, Portugalii i Grecji¹⁸. Niemcy uważali, że tak samo należy uczynić z byłymi krajami bloku sowieckiego i siebie stawiali w roli lidera tych zmian. Pozwala to płynnie przejść więc do powodów politycznych i gospodarczych, które w tej kwestii splatają się ze sobą. Przyjęcie do wspólnoty wyżej wymienionych trzech państw poskutkowało przesunięciem wektora wspólnej polityki UE na południe¹⁹. Nie do końca odpowiadało to Niemcom i ich interesom skupionym naturalnie w centrum i na północy kontynentu. Nowe państwa z byłego bloku wschodniego mogły zatem pomóc zrównoważyć poprzednie akcesje w sensie politycznego środka ciężkości. Bezpieczna i stabilna granica po długich latach bycia de facto na styku z potencjalnym konfliktem, czyli ze Związkiem Radzieckim i jego strefą wpływów, była czymś wysoce pożądanym. Skonstruowanie systemu sprzyjającego pokojowi w Europie miało także być w naturalny sposób czynnikiem stymulującym rozwój gospodarczy. Akcesja nowych państw Europy Środkowowschodniej w kwestii polityczno-gospodarczej pozwalała także Niemcom stać się centrum nowej Europy. Korzyści z tego jawiły się jako ogromne choć oczywiście zdawano sobie sprawę z niebezpieczeństw grożących też takiemu stanowi rzeczy. Brano pod uwagę zagrożenia, które mogły wynikać z niekontrolowanych mas migracji przelewających się w ich stronę czy ze wzrostu przestępczości²⁰. Zdecydowano

¹⁷ Unia Europejska, *Historia Unii Europejskiej 1970-1979*, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1970-79_pl [dostęp: 15.11.2024]

¹⁸ B. Koszel, *Rola Niemiec w procesie integracji Polski ze WE/UE*, <https://www.iz.poznan.pl/plik,pobierz,507,6dfa77380d00017468169d64b2789db0/f-a.html>, s. 2 [dostęp 13.10.2024]

¹⁹ Ibidem

²⁰ Ibidem

jednak, że potencjalne korzyści w stosunku do ryzyka są tak duże, że trzeba działać. Dodatkowym czynnikiem od połowy lat dziewięćdziesiątych stała się sytuacja ekonomiczna Polski. Początkowo na współpracę w tym aspekcie nie patrzono jako na atrakcyjną, ale wraz z rozwojem reform w Rzeczypospolitej zauważono możliwe korzyści takie jak choćby potencjalna chłonność rynku na produkty niemieckie. Również bardzo ważną kwestią był problem wewnętrzny w rządzącej RFN chadecji, w której mocniej na prawo osadzony Związek Wypędzonych zgłaszał wobec Polski swoje roszczenia. Uważano, że zbliżenie z Rzeczpospolitą może przysłużyć się rozwiązaniu tej kwestii. Umiejętna polityka Kohla na tym polu doprowadziła jednak do braku eskalacji tego problemu. Wymienione bowiem już wyżej potwierdzenie gwarancji granic pozwoliło w tym na pogłębienie relacji polsko-niemieckich.

Helmut Kohl przebywał w Polsce z wizytą po raz drugi w dniach 6-8 lipca 1995 roku. Wystąpił on wtedy przed Zgromadzeniem Narodowym i przedstawił rok 2000 jako potencjalną przewidywaną przez niego datę wejścia Rzeczypospolitej do Unii Europejskiej²¹. Jak opisuje to Bogdan Koszel- Kohl wejście Polski do Unii Europejskiej traktował bardzo ambicjonalnie i prestiżowo. Potrafił on mówić otwarcie, że zablokuje wejście innych państw do wspólnoty, jeżeli nie będzie wśród nich Rzeczypospolitej. Profesor Koszel opisując tego kanclerza przywołuje anegdotę Jana Truszyńskiego (Ambasadora RP przy UE), który wspominał, że podczas szczytu w Luksemburgu szef rządu niemieckiego ostentacyjnie przyjaźnie witał się z polskim premierem Jerzym Buzkiem na widoku wszystkich możliwych delegacji²². W międzyczasie aktywnie działał też gabinet Kohla. Niemiecki minister obrony narodowej Volker Rühe ostentacyjnie i jako jeden z pierwszych polityków zachodnich domagał się wejścia Polski oraz innych krajów Europy Środkowej do NATO²³. Sam kanclerz w tej sprawie nie był szczególnie wylewny, gdyż musiał on wsłuchiwać się także w tej sprawie w głos Rosji. Miał on jednak doświadczenie w negocjacjach z Moskwą i ostatecznie Rzeczpospolita dołączyła do sojuszu 12 marca 1999 roku²⁴. W końcu Kohl dopiął swego i na

²¹ J. Kiewierska, *Helmut Kohl- architekt zjednoczeni i przyjaciel Polski*, <https://www.iz.poznan.pl/plik,pobierz,1909,30dd5a5e02b48d835881cd42b7afc660/313.pdf>, s.1-2 [dostęp: 14.11.2024]

²² B. Koszel, *Rola Niemiec w procesie integracji Polski ze WE/UE*, <https://www.iz.poznan.pl/plik,pobierz,507,6dfa77380d00017468169d64b2789db0/f-a.html>, s. 3 [dostęp 13.10.2024]

²³ J. Kiewierska, *Helmut Kohl- architekt zjednoczeni i przyjaciel Polski*, <https://www.iz.poznan.pl/plik,pobierz,1909,30dd5a5e02b48d835881cd42b7afc660/313.pdf>, s.3 [dostęp: 14.11.2024]

²⁴ Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska od 25 lat jest członkiem Paktu Północnoatlantyckiego*, <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/polska-od-25-lat-jest-czlonkiem-paktu-polnocnoatlantyckiego> [dostęp: 15.11.2024]

rzeczonym zjeździe w Luksemburgu w dniach 12-13 grudnia 1997 roku wyznaczono moment rozpoczęcia rozmów na temat członkostwa Rzeczypospolitej (oraz Czech, Węgier, Słowenii, Estonii i Cypru) w Unii Europejskiej i określono go na koniec pierwszego kwartału 1998 roku²⁵.

Kancelarz ten nie doczekał jednak na swoim stanowisku wejścia Polski do struktur wspólnoty. Jesienią 1998 roku prowadzona przez niego Chrześcijańska Demokracja przegrała wybory do Bundestagu z socjaldemokratyczną SPD i jej koalicjantami. Kancelerzem RFN został Gerhard Schröder. W jego polityce zagranicznej często przewijało się określenie *Realpolitik*²⁶. Pomimo polskich obaw o zupełną zmianę nastawienia Niemiec wobec Rzeczypospolitej rząd RFN zarówno w umowie koalicyjnej jak i w celach przewodnictwa w Unii Europejskiej, które miało rozpocząć się 1 stycznia 1999 roku, potwierdził aspirację do rozszerzenia wspólnoty. Zmieniła się jednak znacznie retoryka. Polska przez chadeków i Kohla określana mianem prymusa wśród kandydatów stała się dla socjaldemokratów państwem "szczególnej troski"²⁷. Uwaga wspólnoty od 2000 roku została także częściowo odwrócona od spraw rozszerzenia, ponieważ Joschka Fischer- Minister Spraw Zagranicznych RFN wrzucił na forum unijne temat wspólnej konstytucji stowarzyszonych²⁸. Dodatkowo Niemcy i Austria zmagające się z niezadowoleniem swoich obywateli z przygranicznych landów (zmagających się z bezrobociem) spowodowanym obawami przed migracjami z Polski i Czech²⁹ postanowiły zareagować na to na szczycie, m.in. Rady Europejskiej w Sztokholmie w marcu 2001 roku domagając się siedmioletniego okresu przejściowego na zatrudnianie siły roboczej z krajów które mają być w niedługim okresie czasu przyłączone³⁰. Patrząc z pragmatycznego punktu widzenia dla kanclerza Schrödera ważną kwestią było odpowiednie granie emocjami potencjalnych wyborców, ponieważ w RFN zbliżały się zaplanowane na jesień 2002 roku wybory parlamentarne. Mimo wszystko odwiedził on w czasie swojej kadencji Polskę, aż sześciokrotnie³¹.

²⁵ B. Koszel, *Rola Niemiec w procesie integracji Polski ze WE/UE*, <https://www.iz.poznan.pl/plik,pobierz,507,6dfa77380d00017468169d64b2789db0/f-a.html>, s. 3 [dostęp 13.10.2024]

²⁶ Ibidem

²⁷ Ibidem

²⁸ A. Bielawska, *Niemcy jako adwokat Polski na drodze do Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej*, <https://repozytorium.amu.edu.pl/server/api/core/bitstreams/9e5833f0-1800-4660-a7db-42c5dbb97d10/content> s.163 [dostęp: 15.11.2024]

²⁹ Ibidem

³⁰ B. Koszel, *Rola Niemiec w procesie integracji Polski ze WE/UE*, <https://www.iz.poznan.pl/plik,pobierz,507,6dfa77380d00017468169d64b2789db0/f-a.html>, s. 5-6 [dostęp 13.10.2024]

³¹ Ibidem

We wrześniu 2001 roku w Polsce wybory parlamentarne zwyciężyła bliższa ideowo SPD socjaldemokratyczna partia SLD wraz z koalicjantami co poprawiło relację z RFN. Premierem Rzeczypospolitej został Leszek Miller, a na destynację pierwszej zagranicznej podróży wybrał on Berlin. Tam kanclerz Schröder obiecał mu wsparcie Niemiec w dalszym procesie akcesyjnym. Jesienią 2002 roku SPD z koalicjantami ponownie zwyciężyło w wyborach do Bundestagu³². Nic nie stało już na przeszkodzie dopięcia ostatnich unijnych kwestii. Z pomocą Niemiec udało się wynegocjować ugodę przy ostatnich przeszkodach akcesyjnych, czyli w polityce rolnej i wysokości składki członkowskiej. W Kopenhadze dnia 13 grudnia 2002 roku ostatecznie ustalono zasady na których Polska dołączy do Unii Europejskiej. Traktat akcesyjny podpisano w symbolicznym dla demokracji miejscu na Akropolu w Atenach. Nastąpiło to 16 kwietnia 2003 roku³³. Wymagał on jeszcze ratyfikacji w Parlamencie Europejskim oraz w Parlamentach obecnych i nowo przyjmowanych państw członkowskich. W Polsce rozpisano referendum, w którym w dniach 7-8 czerwca 2003 roku za wejściem do Unii opowiedziało się 77% obywateli, frekwencja wyniosła 59%³⁴, a Sąd Najwyższy uznał je, wskutek tego za wiążące. W Niemczech decydował o tym parlament i dnia 4 lipca 2003 roku, a za rozszerzeniem wspólnoty zagłosowało 575 posłów z 580³⁵.

1 maja 2004 roku Polska razem z dziewięcioma innymi krajami weszła do Unii Europejskiej³⁶. Rola Niemiec była w tym procesie kluczowa. Zachodni sąsiad Rzeczypospolitej stał się bowiem jej silnym ambasadorem na brukselskich salonach. Za najważniejszą unijną postać tego procesu myślę, że spokojnie można uznać kanclerza Helmuta Kohla. Przełamał on dzielące Polskę i Niemcy długotrwale spory historyczne na rzecz wspólnych interesów i pokoju na kontynencie. Został za to bardzo z resztą w Rzeczypospolitej doceniony. W październiku 1998 roku, czyli dobrych kilka lat przed wejściem do struktur unijnych, otrzymał on najstarsze i najwyższe wyróżnienie w Polsce – Order Orła Białego. Był on pierwszym Niemcem, który dostał tego zaszczytu. Odbierając to wyróżnienie powiedział: „Zjednoczenie Niemiec i zjednoczenie Europy to są dwie strony

³² Ibidem

³³ Ibidem

³⁴ Państwowa Komisja Wyborcza, *Referendum ogólnokrajowe w sprawie wyrażenia zgody na ratyfikację*

Traktatu dotyczącego przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej do Unii Europejskiej, <https://referendum2003.pkw.gov.pl/www/kraj/indexA.html> [dostęp: 15.11.2024]

³⁵ B. Koszel, *Rola Niemiec w procesie integracji Polski ze WE/UE*, <https://www.iz.poznan.pl/plik,pobierz,507,6dfa77380d00017468169d64b2789db0/f-a.html>, s. 7 [dostęp 13.10.2024]

³⁶ Unia Europejska, *Historia Unii Europejskiej 2000-2009*, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/2000-09_pl [dostęp: 15.11.2024]

tego samego medalu i to zdanie nie ma sensu, jeśli nie ma w tym Polski³⁷”. Jesteśmy więc, m. in. dzięki kanclerzowi Helmutowi Kohlowi i jego umiejętnościom dyplomatycznym krajem członkowskim Unii Europejskiej. Warto o tej postaci pamiętać.

Bibliografia:

1. B. Koszel, *Rola Niemiec w procesie integracji Polski ze WE/UE*, <https://www.iz.poznan.pl/plik,pobierz,507,6dfa77380d00017468169d64b2789db0/f-a.html> [dostęp 13.10.2024]
2. P. Kowalewski, *Jak Niemcy wymyślili euro*, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/bez-kategorii/rotator/jak-niemcy-wymyslili-euro/> [dostęp: 14.11.2024]
3. J. Kiewierska, *Helmut Kohl- architekt zjednoczeni i przyjaciel Polski*, <https://www.iz.poznan.pl/plik,pobierz,1909,30dd5a5e02b48d835881cd42b7afc660/313.pdf> [dostęp: 14.11.2024]
4. Dudek o historii, *Plan Balcerowicza*, <https://www.youtube.com/watch?v=WbHuQUGqevQ> [dostęp 15.11.2024]
5. Polski Instytut Ekonomiczny, *Polska 1989-2019 Społeczeństwo, gospodarka, kultura*, https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2019/06/PIE-Polska_1989-2019.pdf [dostęp: 15.11.2024]
6. R. Kędzierski, *Wybory 4 czerwca. Ekonomista pokazał wykres. Robi wrażenie*, <https://www.money.pl/gospodarka/wybory-4-czerwca-ekonomista-pokazal-wykres-robi-wrazenie-7034854162586304a.html> [dostęp: 14.11.2024]
7. Unia Europejska, *Historia Unii Europejskiej 1970-1979*, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1970-79_pl [dostęp: 15.11.2024]
8. Unia Europejska, *Historia Unii Europejskiej 1980-1989*, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1980-89_pl [dostęp: 15.11.2024]
9. Unia Europejska, *Historia Unii Europejskiej 1990-1999*, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1990-99_pl [dostęp: 15.11.2024]
10. Unia Europejska, *Historia Unii Europejskiej 2000-2009*, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/2000-09_pl [dostęp: 15.11.2024]
11. A. Bartnicka, *Rola Niemiec przy wstępowaniu Polski do Unii Europejskiej*, https://historia.org.pl/2014/03/19/rola-niemiec-przy-wstepowaniu-polski-do-unii-europejskiej/#identifier_24_26579 [dostęp: 15.11.2024]
12. A. Bielawska, *Niemcy jako adwokat Polski na drodze do Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej*, <https://repozytorium.amu.edu.pl/server/api/core/bitstreams/9e5833f0-1800-4660-a7db-42c5dbb97d10/content> [dostęp: 15.11.2024]
13. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Polska od 25 lat jest członkiem Paktu Północnoatlantyckiego*, <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/polska-od-25-lat-jest-czlonkiem-paktu-polnocnoatlantyckiego> [dostęp: 15.11.2024]

³⁷ J. Kiewierska, *Helmut Kohl- architekt zjednoczeni i przyjaciel Polski*, <https://www.iz.poznan.pl/plik,pobierz,1909,30dd5a5e02b48d835881cd42b7afc660/313.pdf>, s.3-4 [dostęp: 14.11.2024]